

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Organisation
des Nations Unies
pour l'éducation,
la science et la culture

Organización
de las Naciones Unidas
para la Educación,
la Ciencia y la Cultura

Организация
Объединенных Наций по
вопросам образования,
науки и культуры

منظمة الأمم المتحدة
للترربية والعلم والثقافة

联合国教育、
科学及文化组织

प्राक्कथन

श्री इरिना बकोवा
महानिर्देशक, युनेस्को

संग्रहालय तथा संग्रहित वस्तुहरु, तिनीहरुको विविधता र
समाजमा तिनीहरुको भूमिकाको संरक्षण तथा प्रबर्द्धनसँग
सम्बन्धित
सिफारिश

महासभाद्वारा यसको ३८औँ सत्रमा पारित गरिएको
पेरिस, १७ नोभेम्बर २०१५

प्राक्कथन

श्री इरिना बकोवा
महानिर्देशक, युनेस्को

संग्रहालय तथा संग्रहित वस्तुहरु, तिनीहरुको विविधता र समाजमा तिनीहरुको भूमिकाको संरक्षण र प्रबर्द्धनसँग सम्बन्धित सिफारिशको प्रकाशनका लागि

शान्तिलाई यदि चीरस्थायी बनाउने हो भने, सबैभन्दा पहिले यसलाई आपसी समझदारी र संवादका माध्यमबाट मानवताको बौद्धिक तथा नैतिक ऐक्यवद्धताका आधारमा महिला र पुरुषहरुको मनमस्तिष्कमा निर्माण गर्नु पर्छ भन्ने दृढ विश्वासका साथ युनेस्कोको जन्म भएको थियो । संग्रहालयहरु यस परिकल्पनालाई बलियो बनाउने मुख्य स्थलहरु हुन् र युनेस्कोले तिनीहरुलाई सदा आफूलाई प्राप्त कार्यादेशको केन्द्रमा राखेको छ ।

पहिले नै, प्रारम्भिक चरणमा, सन् १९६० मा युनेस्कोले शिक्षाका साथै विश्वको सांस्कृतिक विविधतालाई एकअर्कासम्म पुऱ्याउनका लागि संग्रहालयहरुले अहं भूमिका खेल्न सक्ने तथ्यलाई स्वीकार गर्दै तिनीहरुको प्रबर्द्धन र व्यवस्थापनमा समर्पित पहिलो विश्वव्यापी दस्तावेजको अवलम्बन गरेको थियो । सन् २०१५ को नोभेम्बरमा अवलम्बन गरिएको संग्रहालय तथा संग्रहित वस्तुहरु, तिनीहरुको विविधता र समाजमा तिनीहरुको भूमिकाको संरक्षण र प्रबर्द्धनसँग सम्बन्धित सिफारिशले एक्काइसौं शताब्दीमा संग्रहालयहरुको रचनात्मक र खुला परिकल्पनाको विकास र कार्यन्वयनका लागि नयाँ र निर्णायक कदमको निर्माण गर्दछ ।

संग्रहालयहरु हाम्रा साभ्ना सम्पदाहरु संरक्षण गर्ने स्थलहरु मात्रै नभै शिक्षा, प्रेरणा र संवादका प्रमुख स्थलहरु पनि हुन् । सामाजिक सद्भाव र सामूहिक संदर्भहरुमा तिनीहरुले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन् । तिनीहरुले समाजमा ऐनाको रुपमा रहन्छन्, आगन्तुकहरुलाई विश्वको वैकल्पिक परिदृष्यसँग परिचित गराउँछन् र सृजनशीलता, काल्पनिकताको संबर्द्धन गर्न तथा आफू स्वयं र अरुलाई पनि सम्मान गर्ने अवसरहरु प्रदान गर्दछन् । उद्योग र वास्तुकला, सहरी योजना, सांस्कृतिक चिन्तन तथा पर्यटनसँग सम्बन्धित विविध पेशाका लागि आर्थिक केन्द्रका रुपमा तिनीहरु संस्कृति र दीगो विकासको सम्बन्धलाई पूर्णरुपले प्रतिनिधित्व स्थलहरु हुन् । युनेस्कोको सिफारिशले सबै पेशाकर्मीहरु र नीति निर्माताहरुलाई समसामायिक चुनौतीहरुको सामना गर्न र संग्रहालयहरुलाई जीवन र नागरिकताका स्थलहरुको रुपमा तिनीहरुको संभाव्यतालाई पूर्णरुपले उजागर गर्नका लागि औजारहरु प्रदान गर्दछ ।

संस्कृति र जनसमूहका लागि सबैभन्दा मूल्यवान वा अर्थपूर्ण के हो भन्ने कुरा संग्रहालयले प्रतिनिधित्व गर्ने भएकोले तिनीहरु मानव अधिकार र सांस्कृतिक विविधताका शत्रुहरुको निशानामा पनि पर्ने गर्छन् । सृजनशीलता, स्वतन्त्रता र कौतुहलता दबाउन खोज्नेहरुले सदा यिनीहरुलाई प्रतिविम्बित गर्ने संस्थाहरुलाई नष्ट गर्न खोज्छन् । इराक, सिरिया, लिविया र अन्यत्रका ठाउँहरुमा संग्रहालयहरु आज युद्ध, डकैती, गोलावारी वा सुनियोजित विध्वंसको अग्रभागमा रहेका छन् । संग्रहालयका लागि गरिने सहायतालाई हाम्रो साभ्ना मानवतालाई संरक्षण गर्न तथा आत्मसम्मान र सहिष्णुताको मौलिक सिद्धान्तलाई मजबुद बनाउन तथा इतिहासको सम्मान गर्ने उपायका रुपमा जोडतोडका साथ अधि बढाउनु आवश्यक छ ।

यस सिफारिसको मस्यौदा तयार गर्ने क्रममा अमूल्य सहयोग प्रदान गरेकोमा संग्रहालयहरुको अन्तर्राष्ट्रिय परिषद (*International Council of Museums -ICOM*) लाई युनेस्कोका तर्फबाट मैले हार्दिक आभार व्यक्त गर्ने पर्छ । यस दस्तावेजको तयारी र वितरणका क्रममा पुऱ्याएको उत्कृष्ट सहयोगका लागि म ब्राजिल, चेच गणतन्त्र र फिलिपिन्सप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

यो सिफारिश आगामी धेरै वर्षहरुसम्म पनि सन्दर्भ ग्रन्थ बन्ने छ र भविष्यका लागि यस सवालमा अन्तर्राष्ट्रिय चिन्तन र सहायतालाई प्रोत्साहित गर्ने छ भन्ने कुरामा म ढुक्क छु । यसलाई यथासंभव धेरैभन्दा धेरै ठाउँहरुमा वितरण गरिने छ र कानून, नीति तथा व्यवहारहरुमा एकीकृत गरिने छ भनी आशा गर्दछु । यो सिफारिश सबैठाउँका नागरिकहरुलाई युनेस्कोको तर्फबाट एक निमन्त्रणा हो : जानुहोस् र संग्रहालयहरुको भ्रमण गर्नुहोस्, तिनका द्वारहरु सबै सर्वसाधारणका लागि खुल्ला राख्नुहोस्, किन कि तिनले हामीलाई संसारको सौन्दर्यता र ऊर्जा प्रदान गर्दछन् ।

संग्रहालय तथा संग्रहित वस्तुहरू, तिनीहरूको विविधता र समाजमा तिनीहरूको भूमिकाको संरक्षण र प्रबर्द्धनसँग सम्बन्धित सिफारिश

यो महासभा,

संस्कृतिको व्यापक विस्तार तथा न्याय, स्वतन्त्रता र शान्तिका लागि मानवताको शिक्षा, मानवताको बौद्धिक तथा नैतिक ऐक्यवद्धताको आधार, सबैका लागि शिक्षाको पूर्ण र समान अवसर, विना रोकटोक वस्तुगत सत्यको खोजी र विचार तथा ज्ञानको स्वतन्त्र आदानप्रदानमा यसको योगदान लगायत संघले यसको विधानमा निर्दिष्ट गरेका केहि मूलभूत ध्येयहरू संग्रहालयहरूको पनि साभा ध्येय भएको कुरालाई **ध्यानमा राख्दै**,

संघले, यसको विधानमा तय गरिएका कामहरू मध्ये, सदस्यहरूसँग, उनीहरूको अनुरोधमा, शैक्षिक क्रियाकलापहरूको विकासमा सहकार्य गर्दै; रंग, लैंगिकता, आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै पनि आधारमा गरिने विभेद विना शैक्षिक अवसरको समानताको आदर्शलाई अधि बढाउन; र ज्ञानलाई जीवन्त राख्न, वृद्धि र विस्तार गर्न देशहरूका बीच सहकार्यको आरम्भ गरि लोकप्रिय शिक्षालाई ताजा प्रेरणा दिनु तथा संस्कृति फैलाउनु पनि हो भन्ने कुरालाई **समेत ध्यानमा राख्दै**,

समय र स्थान अनुसार यसको विविध स्वरूपमा संस्कृतिको महत्व, साँस्कृतिक विविधताबाट जनमानस र समाजले लिने लाभ, र संस्कृतिलाई यसको विविधता सहित समुदाय, जनमानस र देशहरूको हितानुकुल हुने गरि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास नीतिहरूमा रणनीतिक हिसावले समावेश गर्नु पर्ने आवश्यकतालाई **स्वीकार गर्दै**,

चलायमान तथा स्थीर अवस्थामा रहेका साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको संरक्षण, अध्ययन र हस्तान्तरण समस्त समाजका लागि, मानिसहरूका बिचमा हुने अन्तरसाँस्कृतिक संवाद, सामाजिक सदभाव र दीगो विकासका लागि अहं महत्वको हुने **पुष्टि गर्दै**,

यी कार्यहरू सम्पन्न गर्ने दिशामा, युनेस्कोको महासभाको ११ औं सत्र (पेरिस, १४ डिसेम्बर १९६०) मा अनुमोदन गरिएको हरेक व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त बनाउन संग्रहालयहरूलाई व्याख्या गर्ने सबै भन्दा प्रभावकारी माध्यमहरूसँग सम्बन्धित सन् १९६०को सिफारिश (1960 Recommendation concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone) मा उल्लेख गरिए जस्तै, संग्रहालयहरूले प्रभावकारी रूपमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् भन्ने कुराको **पुनर्पुष्टि गर्दै**,

संग्रहालय तथा संग्रहित वस्तुहरूले मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा, खाश गरेर यसको धारा २७ र आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, विशेष गरेर यसको धारा १३ र १५ मा उल्लेख गरिएका मानव अधिकारको अभिवृद्धिमामा योगदान पुऱ्याउने कुरालाई थप **पुष्टि गर्दै**,

सम्पदाको संरक्षकका रूपमा संग्रहालयहरूको अन्तर्भूत मूल्य हुने तथा तिनीहरूले सृजनात्मक तथा साँस्कृतिक उद्यम तथा मनोरञ्जनका लागि अवसरहरू प्रदान गरी सृजनशीलतालाई उत्प्रेरित गर्न सदा अहं भूमिका निर्वाह गरेर विश्वभरिका नागरिकहरूको भौतिक तथा आध्यात्मिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने कुरालाई **ध्यानमा राख्दै**,

आफ्नो अधिकारक्षेत्र अन्तरगतका भू-भागमा अवस्थित साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूलाई, मूर्त तथा अमूर्त, गतिशील तथा स्थीर सबै परिस्थितिहरूमा संरक्षण गर्ने तथा त्यसका लागि संग्रहालयहरूको काम तथा संग्रहित वस्तुहरूको भूमिकामा सहयोग पुऱ्याउने जिम्मा प्रत्येक सदस्य राज्यहरूको हो भन्ने कुरालाई **ध्यानमा राख्दै**,

संग्रहालयहरु तथा संग्रहित वस्तुहरुको भूमिकाका विषयमा युनेस्को र अन्यत्र पारित गरिएका महासन्धि, सिफारिश र घोषणाहरु लगायत अन्तर्राष्ट्रिय मानक-निर्धारक दस्तावेजहरु विद्यमान छन्, जसमध्ये सबै मान्य रहनेछन् भन्ने **टिपोट गर्दै**,

हरेक व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त बनाउन संग्रहालयहरुलाई व्याख्या गर्ने सबैभन्दा प्रभावकारी माध्यमहरुसँग सम्बन्धित सन् १९६०को सिफारिश (*1960 Recommendation concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone*) पारित भए पछि संग्रहालयहरुको भूमिका र विविधतामा प्रभाव पारेका सामाजिक-आर्थिक र राजनैतिक परिवर्तनहरुको महत्तालाई **ध्यानमा राख्दै**,

संग्रहालयहरु र संग्रहित वस्तुहरुले मूर्त तथा अमूर्त अवस्थामा रहेका साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाका पक्षमा खेल्ने भूमिकाका लागि र (संग्रहालय र संग्रहित वस्तुहरुको) सम्बन्धित भूमिका र जिम्मेवारीका लागि विद्यमान मानक तथा सिद्धान्तहरुद्वारा प्रदत्त संरक्षणलाई सुदृढ गर्ने **चाहना राख्दै**,

संग्रहालय तथा र संग्रहित वस्तुहरु, तिनीहरुको विविधता र समाजमा तिनीहरुको भूमिकाको संरक्षण र प्रबर्द्धनसँग सम्बन्धित सिफारिशका लागि गरिएको प्रस्तावलाई **ध्यानमा राख्दै**

युनेस्कोको सिफारिश गैर-बाध्यकारी दस्तावेज हो, जसले विभिन्न सरोकारवालाहरुलाई सम्बोधन गर्दै सिद्धान्त र नीति निर्देशिकाहरु प्रदान गर्दछ भन्ने **स्मरण गर्दै**

Recalling that a UNESCO recommendation is a non-binding instrument that provides principles and policy guidelines addressing different stakeholders,

अे सिफारिशलाई सन् २०१५ को नोभेम्बर सत्रौँ दिनमा अवलम्बन गर्दछ ।

यो सिफारिशमा उल्लेख गरिएका सिद्धान्त तथा आदर्शहरु लागू गर्नका लागि जेजस्ता कानूनी अथवा अन्य उपायहरु आवश्यक पर्छन् सो को व्यवस्था गरि तलका प्रावधानहरु अपनाउन यो महासभा सदस्य राज्यहरुलाई सिफारिश गर्दछ ।

परिचय

१. साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक विविधताको संरक्षण र प्रबर्द्धन एक्काइसौँ शताब्दीका प्रमुख चुनौतीहरु हुन् । यस सन्दर्भमा संग्रहालय र संकलनहरुसँग प्रकृति र मानव संस्कृतिका मूर्त तथा अमूर्त प्रमाणहरुको संरक्षण गर्ने प्राथमिक साधनहरु हुन्छन् ।
२. संग्रहालयहरुले साँस्कृतिक हस्तान्तरण, अन्तरसाँस्कृतिक संवाद, सिकाइ, छलफल र तालिमको स्थलका रूपमा शिक्षा (औपचारिक, अनौपचारिक, र जीवनपर्यन्त सिकाइ), सामाजिक सदभाव तथा दीगो विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । संग्रहालयहरुसँग साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाको मूल्य तथा तिनीहरुको रेखदेख तथा हस्तान्तरणमा योगदान गर्नका लागि नागरिकहरुको जिम्मेवारीका बारेमा सार्वजनिक चेतना जगाउने विशाल क्षमता हुन्छ । संग्रहालयहरुले विशेषतः साँस्कृतिक तथा सृजनात्मक उद्योगहरु र पर्यटनका माध्यमबाट आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछन् ।
३. यो सिफारिशले संग्रहालय तथा र संग्रहित वस्तुहरुको संरक्षण र प्रबर्द्धनको महत्वका लागि सदस्य राज्यहरुको ध्यान आकृष्ट गर्दछ ता कि उनीहरु सम्पदाको संरक्षण र सुरक्षा, साँस्कृतिक विविधताको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन, वैज्ञानिक ज्ञानको हस्तान्तरण, शैक्षिक नीति, जीवनपर्यन्त सिकाइ र सामाजिक सदभावको विकास, र रचनात्मक उद्योग तथा पर्यटनमा आधारित अर्थतन्त्रको निर्माणका माध्यमबाट दीगो विकासमा साभेदार बनून् ।

अ. संग्रहालयहरूको परिभाषा र विविधता

४. यो सिफारिशमा संग्रहालय शब्दावलीलाई “समाज र यसको विकासमा मद्दत गर्ने, जनसाधारणका लागि खुल्ला, नाफारहित, स्थायी संस्था, जसले शिक्षा, अध्ययन र मनोरञ्जनको उद्देश्यका लागि मानवताका मूर्त तथा अमूर्त सम्पदा र त्यसको पर्यावरणको उपार्जन, संरक्षण, अनुसन्धान, सञ्चार र प्रदर्शन गर्दछ”ⁱⁱⁱ भनि परिभाषित गरिएको छ। अतः संग्रहालयहरू त्यस्ता संस्थाहरू हुन्, जसले सम्पदाको संरक्षण, संबर्द्धन तथा हस्तान्तरणमा अत्यावश्यक भूमिका खेल्दै मानवताका प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विविधताको प्रतिनिधित्व गर्न खोज्दछन्।
५. प्रस्तुत सिफारिशमा, संग्रहित वस्तुहरू भन्ने शब्दावलीलाई “मूर्त तथा अमूर्त, विगत तथा हालको प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पत्तिको संग्रह”ⁱⁱⁱ का रूपमा परिभाषित गरिएको छ। प्रत्येक सदस्य राज्यले, यस सिफारिसको प्रयोजनका लागि उसको आफ्नो कानूनी प्रारूपको अर्थमा यसले बुझ्ने संग्रहित वस्तुहरूको विषय-क्षेत्र परिभाषित गर्नु पर्छ।
६. प्रस्तुत सिफारिसमा, सम्पदा शब्दावलीलाई समकालिन पुस्ताद्वारा संरक्षण तथा स्तरोन्नती गर्न तथा भावी पुस्ताका लागि हस्तान्तरण गर्न लायक मूर्त तथा अमूर्त मूल्य तथा अभिव्यक्तिहरूको भण्डार जसलाई मानिसहरूले नीजि प्रभुत्वको अर्थमा नभै उनीहरूको पहिचान, विश्वास, ज्ञान तथा परंपरा र जीवित पर्यावरणको अभिव्यक्तिको प्रतिविम्बका रूपमा छनौट तथा पहिचान गर्दछन् भनि परिभाषित गरिएको छ^{iv}। युनेस्कोको संस्कृति महासन्धिमा समावेश गरिए जस्तै सम्पदा शब्दावलीले साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदा, मूर्त तथा अमूर्त, साँस्कृतिक सम्पत्ति तथा साँस्कृतिक वस्तुलाई पनि जनाउदछ।

आ. संग्रहालयका प्राथमिक कार्यहरू

संरक्षण

७. सम्पदा संरक्षण अन्तरगत प्रयोग गर्दा र भण्डारण गर्दाका वखत संग्रहित वस्तुहरूको सम्पूर्णताको सुनिश्चित गर्दै सुरक्षा, प्रतिरोधात्मक तथा उपचारात्मक संरक्षणका अतिरिक्त जोखिम विश्लेषण तथा पूर्वतयारीका लागि क्षमताको विकास र आपतकालिन योजना लगायत संग्रहालयका सामग्रीहरूको प्राप्ती, संग्रह, व्यवस्थापन र पुर्नस्थापनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू पर्दछन्।
८. संग्रहालयहरूमा संग्रहित वस्तुहरूको व्यवस्थापनको मुख्य हिस्सा व्यवसायिक विवरण सूचीको निर्माण र हिफाजत तथा तिनको नियमित नियमन हो। विवरण सूची संग्रहालयहरूको संरक्षणका लागि, अवैध पैठारी रोक्न र त्यसका विरुद्ध लड्न तथा संग्रहालयहरूलाई समाजमा तिनीहरूको भूमिका पूरा गर्नका लागि सहयोग गर्न नभइ नहुने औजार हो। यसले संग्रहित वस्तुहरूको परिचालनलाई राम्रोसँग व्यवस्थापन गर्न समेत सहजीकरण गर्दछ।

अनुसन्धान

९. संग्रहित वस्तुहरूको अध्ययन लगायत अनुसन्धान संग्रहालयको अर्को प्राथमिक कार्य हो। संग्रहालयहरूले अरुसँग सहकार्य गरि अनुसन्धान गर्न सक्छन्। अनुसन्धानबाट प्राप्त ज्ञानका माध्यमबाट मात्रै संग्रहालयको पूर्ण संभाव्यतालाई महशुस गरी जनमानसलाई थाहा दिन सकिन्छ। समसामयिक परिवेशमा इतिहासलाई प्रतिविम्बित गर्ने अवसरहरू प्रदान गर्न तथा संग्रहित वस्तुहरूको व्याख्या, प्रतिनिधित्व तथा प्रस्तुतीकरण गर्न संग्रहालयका लागि अनुसन्धान अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ।

सञ्चार

१०. सञ्चार संग्रहालयको अर्को प्राथमिक कार्य हो । सदस्य राज्यहरूले संग्रहालयहरूलाई उनीहरूको विशेषज्ञताको विशेष क्षेत्रभित्र संग्रहित वस्तुहरू, स्मारक र स्थलहरूसँग सम्बन्धित ज्ञानलाई सक्रियताकापूर्वक व्याख्या गर्न र प्रचारप्रसार गर्न तथा यथोचित रूपमा प्रदर्शनीको आयोजना गर्न प्रोत्साहित गर्नु पर्छ । यसका अतिरिक्त, संग्रहालयहरूलाई सञ्चारका सबै माध्यमहरू, उदाहरणका लागि सार्वजनिक कार्यक्रमको आयोजना गरेर, उपर्युक्त साँस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा भाग लिएर तथा भौतिक रूपमा तथा डिजिटल प्रविधि मार्फत दुवै हिसावले सर्वसाधारणसँग अन्य अन्तरक्रियाहरूमा सहभागी भएर समाजमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नका लागि प्रोत्साहित गरिनु पर्छ ।
११. सञ्चार नीतिहरूले एकता, पहुँच र सामाजिक समावेशीकरणलाई ध्यानमा राख्नु पर्छ तथा सामान्यतः संग्रहालयको भ्रमण नगर्ने समूह लगायत सर्वसाधारणसँग सहकार्य गरी सञ्चालन गरिनुपर्छ । सर्वसाधारण तथा समुदायहरूले उनीहरूको हितका लागि गर्ने कामकार्यवाहीहरूबाट संग्रहालयका कामकार्यवाहीहरू पनि सुदृढ हुनु पर्छ ।

शिक्षा

१२. शिक्षा संग्रहालयहरूले गर्ने अर्को प्राथमिक कार्य हो । शैक्षिक संस्थाहरू, खाश गरेर विद्यालयहरूको साभेदारीमा ज्ञान, शैक्षिक तथा पाठ्यक्रम कार्यक्रमको विकास र हस्तान्तरणका माध्यमबाट संग्रहालयहरू औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइमा संलग्न हुने गर्छन् । संग्रहालयमा हुने शैक्षिक कार्यक्रमहरूले मुख्यतः त्यहाँ संग्रहित वस्तुहरूको विषयवस्तु र नागरिक जीवनका बारेमा विभिन्न दर्शकहरूलाई शिक्षित गर्न र साथैसाथै सम्पदाको संरक्षण गर्नु तथा सृजनशीलतालाई प्रोत्साहित गर्नुको महत्वका बारेमा वृहत चेतना अभिवृद्धिमा सहयोग गर्न योगदान पुऱ्याउँछन् । संग्रहालयहरूले ज्ञान र अनुभव समेत प्रदान गर्न सक्छन् जसले सम्बन्धित विषयको बुझाइमा योगदान पुऱ्याउँछन् ।

इ. समाजमा संग्रहालयहरूसँग सम्बन्धित सवालहरू

भूमण्डलीकरण

१३. भूमण्डलीकरणले संग्रहित वस्तुहरू, पेशाकर्मी, भ्रमणकर्ता र विचारहरूको वृहत गतिशिलतालाई टेवा पुऱ्याएको छ जसका कारण संग्रहालयहरूमा सकरात्मक र नकरात्मक दुवै असर परेका छन्, जुन बढ्दो सुगमता र समरुपतामा प्रतिविम्बित भएको छ । सदस्य राज्यहरूले भूमण्डलीकृत विश्वमा संग्रहालयहरूको भूमिकालाई नघटाइकन संग्रहालयहरू र संग्रहित वस्तुहरूको चरित्रचित्रण गर्ने विविधता र पहिचानको संरक्षणलाई प्रबर्द्धन गर्नु पर्छ ।

अर्थतन्त्र र जीवनको गुणस्तरसँग संग्रहालयको सम्बन्ध

१४. सदस्य राज्यहरूले संग्रहालयहरू समाजमा आर्थिक सक्रियक बन्न सक्छन् र आय आर्जन क्रियाकलापहरूमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् भनी स्वीकार गर्नु पर्छ । यसका अलवा, तिनीहरू पर्यटन अर्थतन्त्र तथा उत्पादनमुलक परियोजनाहरूमा सहभागी भइ तिनीहरू अवस्थित भएको क्षेत्र तथा त्यहाँका समुदायको जीवनको गुणस्तरमा योगदान पुऱ्याइरहेका हुन्छन् । अझ सामान्यतः तिनीहरूले जोखिममा रहेको जनसंख्याको सामाजिक समावेशीकरणलाई अभिवृद्धि गर्न सक्छन् ।
१५. आम्दानीको स्रोतलाई विविधिकरण गर्न र आत्म-निर्भरतालाई बढाउनका लागि अधिकांश संग्रहालयहरूले, स्वैच्छिक रूपमा या आवश्यकता परेकोले, उनीहरूको आय-आर्जन क्रियाकलापहरूमा बृद्धि गरेका छन् । सदस्य राज्यहरूले संग्रहालयको प्राथमिक कार्यको निर्धारकका रूपमा आय आर्जनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु हुँदैन । सदस्य राज्यहरूले

यस्ता प्राथमिक कामहरु, समाजका लागि अत्यन्तै महत्वका हुँदाहुँदै पनि, विशुद्ध आर्थिक अर्थमा अभिव्यक्त गर्न मिल्दैन भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्नु पर्छ ।

सामाजिक भूमिका

१६. सन् १९७२ को सान्तियागो डि चिली घोषणामा प्रकाश पारिएको संग्रहालयहरुको सामाजिक भूमिकालाई सहयोग गर्न सदस्य राज्यहरुलाई प्रोत्साहित गरिएको छ । सबै देशहरुमा संग्रहालयहरुलाई समाजमा मुख्य भूमिका खेल्ने तथा सामाजिक एकता र सदभावको तत्वका रूपमा हेरिने क्रम बढ्दै गइरहेको छ । यस अर्थमा, तिनीहरुले असमनता तर्फ लैजाने तथा सामाजिक सम्बन्धलाई भत्काउने लगायत समाजमा हुने गंभीर परिवर्तनहरुको सामना गर्न समुदायलाई सहयोग गर्न सक्छन् ।
१७. संग्रहालयहरु महत्वपूर्ण सार्वजनिक स्थलहरु हुन् जसले समाजका सबै जनालाई संबोधन गर्नु पर्छ र त्यसैले नागरिकताको निर्माण गर्दै तथा सामूहिक पहिचानलाई प्रतिबिम्बित गर्दै सामाजिक संबन्ध तथा सदभावको विकासमा प्रमुख भूमिका खेल्न सक्छन् । संग्रहालयहरु यस्ता स्थलहरु बन्नु पर्छ जुन सबैका लागि खुल्ला रहन्छन् र विपन्न समूहहरु लगायत सबैको भौतिक तथा साँस्कृतिक पहुँचप्रति प्रतिबद्ध रहन्छन् । तिनीहरुले ऐतिहासिक, सामाजिक, साँस्कृतिक र वैज्ञानिक सवालहरुमाथि गहन चिन्तन र विचारमन्थनका लागि स्थल निर्माण गर्न सक्छन् ।
१८. संग्रहालयमा संग्रहित वस्तुहरुमा आदिवासी जनताहरुको साँस्कृतिक सम्पदाको प्रतिनिधित्व हुने अवस्था आएमा, सदस्य राज्यहरुले त्यस्ता संग्रहित वस्तुहरुको व्यवस्थापन र यदि उपर्युक्त भएको खण्डमा उचित कानून र नीति अनुसार तिनीहरुलाई फिर्ता गर्न या पुनर्बहाली गर्ने विषयमा सम्बन्धित संग्रहालयहरु र आदिवासी जनताहरुका बीच वार्तालाई सहजिकरण गर्न तथा रचनात्मक सम्बन्धको निर्माण गर्न उचित उपायहरु अपनाउनु पर्छ ।

संग्रहालयहरु र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

१९. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएको परिवर्तनले सम्पदा र सम्बन्धित ज्ञानको संरक्षण, अध्ययन, सृजना र हस्तान्तरणका सन्भर्दमा संग्रहालयहरुलाई अवसरहरु प्रदान गरेको छ । ज्ञान बाँड्न तथा प्रचारप्रसार गर्न र संग्रहालयहरुलाई तिनीहरुको प्रमुख काममा सुधार ल्याउनका लागि यी प्रविधिहरुको आवश्यक छ भन्ने ठहरियो भने त्यस्ता प्रविधिहरुसम्मको पहुँचका लागि संग्रहालयहरुसँग स्रोत छ भन्ने सुनिश्चित गर्न सदस्य राज्यहरुले संग्रहालयहरुलाई सहयोग गर्नु पर्छ ।

ई. नीतिहरु

सामान्य नीतिहरु

२०. साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदासँग सम्बन्धित विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुले सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन र सर्वसाधारणको उक्त सम्पदासम्मको समग्र पहुँचमा संग्रहालयहरुको महत्व तथा सामाजिक भूमिकालाई स्वीकार गर्दछन् । यस सम्बन्धमा, सदस्य राज्यहरुले उचीत उपायहरु अपनाउनु पर्छ ता कि यी दस्तावेजहरुले प्रदान गरेका सुरक्षात्मक तथा प्रवर्द्धनात्मक उपायहरुबाट उनीहरुको क्षेत्राधिकार अन्तरगतका भूभागमा भएका संग्रहालयहरु तथा संग्रहले लाभ प्राप्त गर्न सकून् । सदस्य राज्यहरुले संग्रहालयहरुलाई सबै परिस्थितिमा सुरक्षित रहिरहनका लागि तिनीहरुको क्षमतालाई सुदृढिकरण गर्न पनि उपर्युक्त उपायहरु अपनाउनु पर्दछ ।
२१. सदस्य राज्यहरुले संग्रहालयहरुले उपर्युक्त अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजका सिद्धान्तहरु कार्यन्वयन गरेको सुनिश्चित गर्नु पर्दछ । मूर्त र अमूर्त दुवै साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुका सिद्धान्तहरुको पालना गर्न संग्रहालयहरु प्रतिबद्ध हुन्छन् । तिनीहरु साँस्कृतिक सम्पत्तिको अवैध

पैठारीका विरुद्ध लडनका लागि समेत अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुका सिद्धान्तहरुप्रति दृढ रहनु पर्दछ र यस विषयमा तिनीहरुका प्रयासहरुलाई संयोजन गर्नु पर्दछ । संग्रहालयहरुले व्यवसायिक संग्रहालय समुदायले स्थापना गरेका नैतिक र व्यवसायिक मापदण्डहरुलाई ध्यानमा राख्नु पर्दछ । सदस्य राज्यहरुले उनीहरुको क्षेत्राधिकार भएका भूभागहरुमा कानूनी र व्यवसायिक मापदण्ड अनुसार समाजमा संग्रहालयहरुको भूमिका प्रयोग भएको सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।

२२. सदस्य राज्यहरुले उनीहरुको क्षेत्राधिकार तथा नियन्त्रण अन्तरगत रहेको भूभागमा अवस्थित संग्रहालयहरुलाई सहयोग गरेर र तिनीहरुको प्राथमिक कार्य अनुसार हुने गरि यी संस्थानहरुको विकास गरेर संग्रहालयहरुको संरक्षण र प्रवर्द्धन सुनिश्चित गर्नु पर्छ र यस सम्बन्धमा तिनीहरुले राम्रोसँग काम गर्नका लागि आवश्यक पर्ने मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक स्रोतहरुको विकास गर्नु पर्छ ।
२३. संग्रहालयको विविधता र जुन सम्पदाको तिनीहरु संरक्षक हुन्, तिनले अत्यन्तै ठूलो अर्थ राख्दछन् । संग्रहालयहरुलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संग्रहालय समुदायद्वारा परिभाषित तथा प्रवर्द्धित गरिएको उच्च गुणस्तरीय मानकहरुको प्रयोग गर्न प्रेरित गर्दै उक्त विविधताको प्रवर्द्धन गर्न सदस्य राज्यहरुलाई अनुरोध गरिन्छ ।

कार्यमूलक नीतिहरु

२४. सदस्य राज्यहरुलाई संग्रहालयहरुको संरक्षण गर्न तथा सम्पदाहरुलाई भावी पुस्ताका लागि हस्तान्तरण गर्न दिन स्थानीय सामाजिक तथा साँस्कृतिक परिवेशहरु अनुकूल हुने गरिसंरक्षण, अनुसन्धान, शिक्षा र सञ्चार नीतिहरुमा सक्रिय सहयोग गर्न निमन्त्रणा गरिन्छ । यस दृष्टिकोणमा संग्रहालय, समुदाय, नागरिक समाज र सर्वसाधारणको साभेदारी र सहभागितामूलक प्रयासलाई कडाइका साथ अभिप्रेरित गरिनु पर्छ ।
२५. सदस्य राज्यहरुले उनीहरुको क्षेत्राधिकार अन्तरगतका संग्रहालयहरुमा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डमा आधारित विवरण सूचीलाई एकत्रित गर्नु प्राथमिकता हो भन्ने सुनिश्चित गर्न उपर्युक्त उपायहरु अपनाउनु पर्छ । यस सम्बन्धमा संग्रहालयमा संग्रहित वस्तुहरुलाई डिजिटल प्रविधिमा ढाल्नु अति महत्वपूर्ण हुन्छ, तर यसलाई संग्रह संरक्षणको प्रतिस्थापनका रूपमा लिइनु हुँदैन ।
२६. संग्रहालयहरुको कार्यपद्धति, संरक्षण र प्रवर्द्धन र तिनको विविधता तथा समाजमा तिनको भूमिकाका लागि गरिएका राम्रा अभ्यासहरुलाई संग्रहालय सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियसञ्जालहरुद्वारा मान्यता दिइएको छ । यी राम्रा अभ्यासहरुलाई कार्यक्षेत्रमा नविनतालाई प्रतिविम्बित गर्न नियमित रूपमा अध्यावधिक गरिन्छ । यस सम्बन्धमा, संग्रहालयहरुको अन्तर्राष्ट्रिय परिषद (Code of Ethics for Museums -ICOM)द्वारा अवलम्बन गरिएको संग्रहालयहरुका लागि आचार-संहिता (Code of Ethics for Museums)मा विस्तृतरूपमा चर्चा गरिएका सन्दर्भहरुलाई समेटिएको छ । सदस्य राज्यहरुलाई यी र अन्य आचार संहिताहरु र राम्रा अभ्यासहरुको प्रवर्द्धन तथा अवलम्बन गर्न र तिनीहरुलाई स्तरीय संग्रहालय नीति तथा राष्ट्रिय कानून बनाउनका लागि प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गरिन्छ ।
२७. सदस्य राज्यहरुले उनीहरुको क्षेत्राधिकार अन्तरगतको भूभागमा रहेका संग्रहालयहरुमा आवश्यक विशेषज्ञता प्राप्त योग्य कर्मचारीहरुको रोजगारीका लागि सहजीकरण गर्न आवश्यक उपायहरु अपनाउनु पर्छ । प्रभावकारी श्रमिकशक्ति कायम राख्न संग्रहालयका सबै कर्मचारीहरुको शैक्षिक निरन्तरता र व्यवसायिक विकासका लागि पर्याप्त अवसरहरुको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
२८. संग्रहालयहरुको प्रभावकारी कार्यपद्धतिलाई सार्वजनिक तथा नीजि आर्थिक सहायता र उचीत साभेदारीले प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पारेको हुन्छ । सदस्य राज्यहरुले संग्रहालयहरुलाई तिनीहरुले गर्ने प्रमुख कार्यहरुलाई पूर्ण रूपले सम्मान गर्दै समाजको फाइदाका लागि अभियान सञ्चालन गर्नका लागि योग्य बनाउन संग्रहालयहरुका लागि

स्पष्ट परिकल्पना, पर्याप्त योजना र आर्थिक कोष तथा विभिन्न आर्थिक सहायता सयन्त्रहरूका माझ सामञ्जस्यपूर्ण सन्तुलनको सुनिश्चित गर्ने प्रयत्न गर्नु पर्दछ ।

२९. संग्रहालयहरूको कामलाई नयाँ प्रविधिहरू र दैनिक जीवनमा तिनीहरूको बढ्दो भूमिकाले पनि प्रभाव पारेका हुन्छन् । यी प्रविधिहरूसँग संग्रहालयहरूलाई विश्व भरि प्रवर्द्धन गर्ने विशाल क्षमता हुन्छ, तर ती प्रविधिहरूसम्म पहुँच नहुने अथवा तिनलाई प्रभावकारी ढंगले चलाउने ज्ञान र सीप नहुनेहरूका लागि तिनीहरूले संभावित व्यवधान पनि खडा गर्दछन् । सदस्य राज्यहरूले उनीहरूको अधिकार क्षेत्र वा नियन्त्रण भित्र रहेका संग्रहालयहरूका लागि यी प्रविधिहरूसम्मको पहुँच प्रदान गर्न प्रयत्न गर्नु पर्दछ ।
३०. संग्रहालयहरूको सामाजिक भूमिकाले, सम्पदाको संरक्षण सहित, तिनीहरूको मौलिक उद्देश्यको निर्माण गर्दछ । संग्रहालयहरूका लागि समाजमा दीगो स्थान सृजना गर्न हरेक व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त बनाउन संग्रहालयहरूलाई व्याख्या गर्ने सबैभन्दा प्रभावकारी माध्यमहरूसँग सम्बन्धित सन् १९६०को सिफारिश (1960 Recommendation concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone) को मूल मर्म महत्वपूर्ण हुन आउँछ । सदस्य राज्यहरूले उनीहरूको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने भूभागमा स्थापित संग्रहालयहरूसँग सम्बन्धित विषयमा यी सिद्धान्तहरूलाई समेट्ने प्रयत्न गर्नु पर्छ ।
३१. संग्रहालय क्षेत्र र संस्कृति, सम्पदा र शिक्षासँग सम्बन्धित संस्थाहरूका बीचको सहकार्य संग्रहालय, तिनीहरूको विविधता र समाजमा तिनीहरूको भूमिकाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने सबै भन्दा प्रभावकारी र दीगो उपायहरू मध्ये एक हो । सदस्य राज्यहरूले, त्यसैले, यसप्रकारको सहकार्य लाई बढावा दिने व्यवसायिक सञ्जाल तथा संगठनहरूमा सहभागिता र अन्तर्राष्ट्रिय प्रदर्शनी, संग्रहित वस्तुहरूको आदानप्रदान तथा परिचालन लगायत सबै तहहरूमा संग्रहालयहरू र साँस्कृतिक तथा वैज्ञानिक संस्थाहरूका बीच सहकार्य र साभेदारीका लागि उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ ।
३२. अनुच्छेद ५ मा परिभाषित गरिए जस्तै संग्रहित वस्तुहरूलाई जब संग्रहालय इतरका संस्थाहरूमा राखिन्छ, भने तिनीहरूको सुसंगतीलाई संरक्षण गर्न र ती देशहरूका सम्पदाको साँस्कृतिक विविधतालाई अझ राम्रोसँग प्रतिनिधित्व गर्नका लागि तिनीहरूलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनु पर्दछ । सदस्य राज्यहरूलाई यी संग्रहित वस्तुहरूको संरक्षण, अनुसन्धात र प्रवर्द्धनका साथै तिनीहरूको पहुँचको समेत प्रवर्द्धन गर्न आह्वान गरिन्छ ।
३३. सदस्य राज्यहरूले उनीहरूको क्षेत्राधिकार अन्तर्गतका भूभागहरूमा अवस्थित संग्रहालयहरूमा यी सिफारिसहरूको विकास र कार्यन्वयनलाई सफल बनाउने सार्वजनिक योजना निर्माण गर्नका लागि उचित कानूनी, प्राविधिक तथा वित्तीय उपायहरू अपनाउनु पर्छ ।
३४. संग्रहालयहरूका क्रियाकलाप र सेवाको सुधारमा योगदान पुऱ्याउनका लागि सदस्य राज्यहरूलाई दर्शक विकासका लागि समावेशी नीतीहरूको स्थापनामा सहयोग गर्न उत्प्रेरित गरिएको छ ।
३५. सदस्य राज्यहरूले यी सिफारिसहरूलाई अझ राम्रोसँग कार्यन्वयन गर्न र खाश गरेर विकासशिल देशहरूका संग्रहालयहरू र संग्रहित वस्तुहरूलाई फाइदा पुऱ्याउनका लागि युनेस्को सहित दुई पक्ष वा बहुपक्षिय सयन्त्रहरू मार्फत क्षमता विकास र व्यवसायिक तालिममा अन्तर्राष्ट्रिय सहायताको प्रवर्द्धन गर्नु पर्दछ ।

¹ संग्रहालय र संग्रहित वस्तुहरूसँग प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्षरूपमा सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूको सूची :

- Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954), र यसका दुईवटा Protocol हरू (1954 and 1999)
- Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (1970)
- Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972)
- Convention on Biological Diversity (1992);
- UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (1995)
- Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage (2001)
- Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)
- Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005)
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)
- Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations (UNESCO, 1956)

Recommendation concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone (UNESCO, 1960)
Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Export, Import and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, 1964)
Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage (UNESCO, 1972)
Recommendation concerning the International Exchange of Cultural Property (UNESCO, 1976)
Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property (UNESCO, 1978)
Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore (UNESCO, 1989)
Universal Declaration of Human Rights (1948)
UNESCO Declaration of the Principles of International Cultural Cooperation (1966)
UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity (2001)
UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage (2003)
United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007)

- ii यो परिभाषा संग्रहालयहरूको अन्तर्राष्ट्रिय परिषद (International Council of Museums -ICOM) ले दिएको हो, जसले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा संग्रहालयका तत्वहरू तथा यसका सबै विविधताहरू र समय विविध समय र कालमा भएका हस्तान्तरणहरूलाई एकै ठाउँमा ल्याउँदछ । यो परिभाषाले संग्रहालयलाई सार्वजनिक अथवा निजी गैरनाफामूलक निकाय वा संस्था भनि वर्णन गर्दछ ।
- iii यो परिभाषाले आंशिक रूपमा International Council of Museums (ICOM)ले दिएको परिभाषालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ ।
- iv This definition partially reflects the one given by. यो परिभाषाले समाजका लागि सांस्कृतिक सम्पदाको मूल्य सम्बन्धि युरोपेली संरचना महासन्धिको परिषद (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society) ले दिएको परिभाषालाई आंशिक रूपमा प्रतिबिम्बित गर्दछन ।